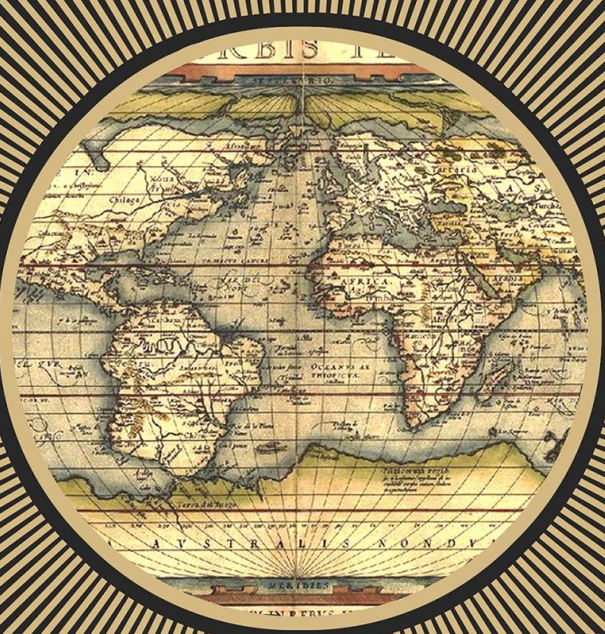

ЛІТОПИС

ДВОТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ
ТОВАРИСТВА ЛІТОПИСНОГО ФОРУМУ

ТОМ 1. ВИПУСК 10, 2 травня

УКРАЇНА 2025

ЗМІСТ

ДО ЧИТАЧА3

ІСТОРИЧНА СЕКЦІЯ4

Багатомужність, громадянство УРСР та інші
цікавинки розробки сімейного законодавства
СРСР 1925 року – *V*4

Кримські наїзди на Україну – *Swarno*.....8

„Его похоронили въ Троицкомъ монастырѣ. На
другой день увидѣли, что онъ ѣдетъ на шестеркѣ
вороныхъ по красному мосту“ – *M*.....11

ЛІНГВІСТИЧНА СЕКЦІЯ12

Тисяча і один синонім прислівника “двічі” -
Avarocks Ingwerbrot12

ПІСЛЯМОВА20

ДО ЧИТАЧА

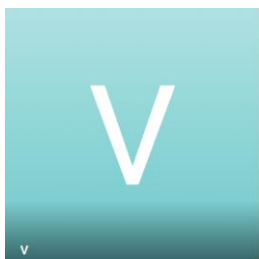
Чительнику ласкавий, ось і ювілейний десятий номер двотижневого історичного журналу ЛІТОПИС, заснованого однойменним каналом. Перший номер вийшов аж 15 листопада 2024, це цілих 168 днів тому! За цей час в нас друкувались 10 шановних авторів та було опубліковано 30 статей. За оформлення дякуємо *Olena Bila* (@jelenaries).

У номері: чи вірили НКВД в телегонію, кримські татари – урбанізатори України, загадка про небіжчика з Троїцького монастиря та стаття від якої Авраменко потягнеться до револьвера. Отож, ласкаво прошу до наступної сторінки!

- Укладач М

ІСТОРИЧНА СЕКЦІЯ

Багатомужність, громадянство УРСР та інші цікавинки розробки сімейного законодавства СРСР 1925 року – V

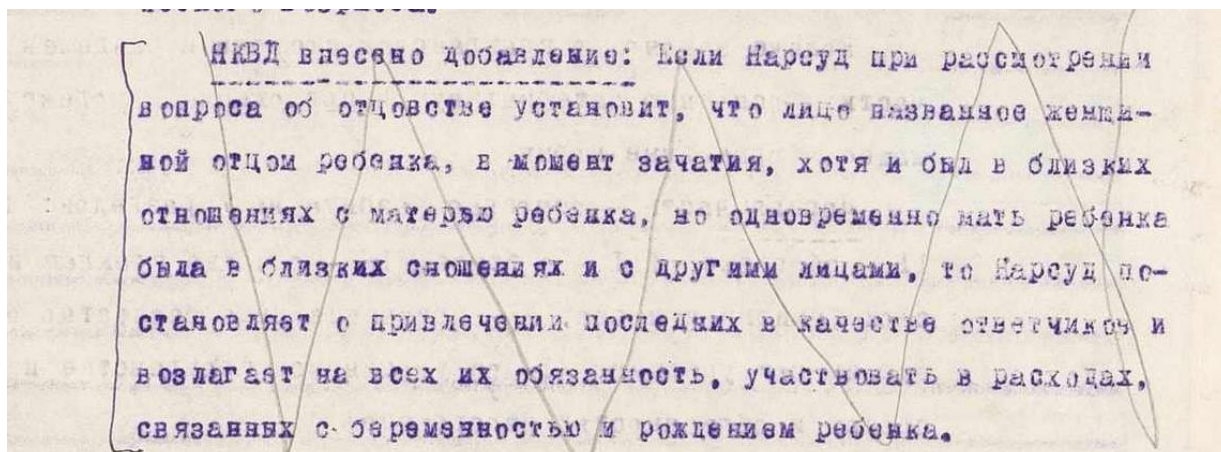

V (@Azx0887) – автор каналу „[Моє коріння : генеалогія](#)“

15 квітня 2025

У ЦДАВО зберігається цікава справа з матеріалами про розробку кодексу законів про шлюб, родину, опікунство ([5-2-1123](#)). Звичайно позитивними та загальновідомими новаціями є відсутність тавра «незаконнонародженого» та свобода обрання імені для дитини батьками. Однак, не менш цікавими для дослідження є робочі матеріали, які передували прийняттю кодексу.

Насамперед привертає увагу вилучене положення (чомусь запропоноване НКВС), що батьківський обов'язок розповсюджується на усіх чоловіків, які мали статеві стосунки з жінкою перед народженням дитини, якщо дитина народжена поза шлюбом.

Також зауважимо, що усиновлювати дитину не мали права позбавлені виборчих прав (про них детальніше писав [тут](#)), сподіваюсь, комусь ця інформація допоможе зменшити час дослідження родоводу.

Далее Кадомо, в целях дальнейшего обеспечения нормального, физического и морального развития (необеспеченных) детей, вводя положения об усыновлении / удочерении/. Усыновляемыми могут быть лишь несовершеннолетние. Усыновителями же могут быть совершеннолетние лица, старше усыновляемого не менее, как на 10 лет, обладающие политическими правами по Конституции СССР, не лишенные по суду родительских прав или права быть опекуном.

Прогресивним як на той час видається прирівнювання ведення домашнього господарства до праці на роботі:

Труд жён по ведению домашнего хозяйства и по уходу за детьми приравнивается к труду мужа по добыванию средств к жизни. Этому же положению подчиняется и имущество лиц, состоящих в незарегистрированном и установленном порядке браке.

Стосовно кількох імен, то ситуація з приходом нової влади не змінилась – як і при царі в побуті людина могла мати інше ім'я. Пропозицію щодо надання кількох імен при народженні офіційно було забраковано – у якості компромісу дозволили імена з кількох слів, як це буває у деяких національностей.

3/ При регистрации ребенку может быть назначено несколько имен, состоящее из нескольких слов. ~~ИЗВУ~~ вместо возражения о предоставлении гражданам права при регистрации детей давать только одно имя.

Дивує наявність конструкції «громадянин УРСР», адже виходить, що тоді не може бути громадянства СРСР або ж буде подвійне громадянство. Дискусії у розробників виникли вже на моменті визначення підстав для набуття такого громадянства.

где лит. "а" п. I-~~II~~ вызвал большие споры. Выяснилось, что у нас до сих пор не было точно определено, кто является украинским гражданином. "Положение об иностранцах в СССР" / С.У. 1922 г. № 14 ст. 237 / выходит из сопоставления иностранцев с одной стороны и граждан СССР и других советских республик с другой стороны. Ст. I декрета СНК СССР 1919 г. "О выходе из украинского гражданства" / Собр. Уз. РКНУ 1919 г. № 24 ст. 264 / затрагивает этот вопрос только отчасти. Возникла мысль об определении украинского гражданства вновь; но здесь возникли тоже затруднения при сопоставлении определения гражданства СССР с гражданством других Союзных Республик. Нужно было решить вопрос, какой принцип положить в основание определения гражданства: принцип рождения на определенной территории, или принцип национального происхождения, или же принцип свободного определения гражданами своего гражданства. В виду возникших недоразумений, раздел "об украинском гражданстве" был временно снят с обсуждения.

У справі також є доповідь щодо проблем реєстрації актів цивільного стану, наводяться приклади поводження з метричними книгами у різних куточках СРСР – безлад в архіві, використання як макулатури, протиправне вилучення із церков тощо. Тож не лише Друга світова війна потерпала українські архівні документи. Також згадується ведення актових записів лише в одному екземплярі, що збільшує ризик безповоротної втрати цих записів.

В Тульской, Сталинградской, Саратовской губерниях, в Дагестанской и Татарской Республиках органы ЗАГС не были снабжены достаточным количеством актов книг, а потому регистрация а.г.о. велась небрежно, с грубыми ошибками и помарками.

Актовые книги велись в одном экземпляре, вопреки 13 ст. Кодекса Законов об а.г.о.

В Калужской, Ивановской, Владимирской, Новгородской, Псковской, Рязанской, Ярославской губ., в Мазынской Акт. Области и Чувашской и Карельской Республиках актовые книги также велись в одном экземпляре, алфавиты к указанным книгам, вопреки ст. 7 Кодекса и разъяснениям НКВД, не велись.

Восстановление погибших при стихийных бедствиях книг не производилось, несмотря на ряд циркуляров НКВД.

В Гомельской, Ленинградской, Омской, Самарской и ряде других губерний архив, как старых метрических, так и новых регистрационных книг до 1925 г. находился в хаотическом беспорядке, хранились в общих канцеляриях учреждений в переплетенном виде вследствие чего данные книги не могли служить основанием для выдачи необходимых справок о рождении, смерти, браке и т.д.

В некоторых губерниях архивы старых метрических книг продавались на макулатуру.

В Брянской губернии до 1924 г. метрические книги не были переданы из церкви и монастырей, несмотря на ряд указаний и распоряжений НКВД.

Також у справі є проекти окремих актів сімейного законодавства (з урахуванням правок чи без – не вчитувався, але може і Ви для себе знайдете щось цікаве та корисне).

Тож матеріали законопроектної роботи у сферах, дотичних до генеалогії, допоможуть краще зрозуміти специфіку документообігу, а відтак – де шукати записи про своїх предків.

Кримські наїзди на Україну – Swarno

Swarno (@Shvarno)

Ці наїзди стали важливим джерелом доходів для кримських татар. Про них писав французький автор Гійом Левассер де Боплан (бл. 1600—1673 або 1685), який деякий час прожив в Україні й відносно непогано знав ситуацію в краї. «Крим [*Crime*], — стверджував він, — це великий півострів на Чорному морі, розташований на південь від Московії. Острів густо заселений татарами [*Tartars*], які вийшли з Великої Татарії [*la Grande Tartarie*]. Вони тут мають короля, якого називають ханом і який підлягає Великому Туркові. Це ті татари, які так часто вдираються у Польщу і Московію у кількості до 80 тис., палять і нищать усе, на що натрапляють, а потім виводять з собою до свого краю 50 і навіть 60 тис. руських [*Roux*] невольників і продають їх для служби на галерах. Цей бо народ живе тільки з грабунку».

Боплан також описує, як татари грабують руське, зокрема українське, населення. «Розбігаючись повсюди по селах, читаємо в нього, вони оточують їх, виставляючи по чотири сторожові пости довкола і підтримуючи великі вогнища впродовж усієї ночі, побоюючись, щоб котрийсь із селян не втік. Потім грабують, палять і вбивають усіх тих, хто чинить їм опір, а тих, хто здався, забирають з собою, і не тільки чоловіків і жінок з немовлятами, але також і худобу, як, наприклад, коней, волів, корів, баранів, кіз та ін. Щодо свиней, то ввечері їх всіх зганяють, замикають у клуні або в іншій будівлі, а потім з чотирьох кутків підпалюють у зв'язку з відразою, яку почувають до цих тварин». Грабуванням руського населення займалися переважно т. зв. татари-ногаї, які жили в степовій місцевості. Натомість інша частина татар, яка мешкала в Криму й вела осілий спосіб життя, займалася сільським господарством, ремеслом і торгівлею. Говорить цей автор і про незавидну

долю бранців, які потрапили в татарський полон. Татари, стверджує Боплан, здійснивши наїзд, «... збирають усю здобич, яка складається з бранців і худоби, і ділять її між собою. Ця картина може зворушити найбільш нелюдські серця, коли розлучається чоловік з жінкою, матір з дочкою без жодної надії ще колись побачитися, бо йдуть у жалюгідне рабство до безбожників-магометан, де зазнають безмежної наруги, їхня брутальність підштовхує їх до мерзенних вчинків, як наприклад: знеславлення дівчат, гвалтування жінок на очах їхніх батьків і чоловіків, навіть обрізання дітей перед батьками, аби повернути їх до Магомета». Ці свідчення наведені спеціально, оскільки Боплан не лише знав ситуацію в Україні, а й був відносно незаангажованою людиною. Адже він належав до іноземців – хоча й знаходився на службі в польського короля. Звісно, це погляд християнина, який не сприймав «світу ісламу». Тому він спеціально звертає увагу на темні сторони в діяннях кримських татар. Що такі сторони були, сперечатись не варто. І письмові свідчення, й фольклорні твори говорять, що татарські наїзди були великим нещастям для українських земель. Наприклад, на ці наїзди звертали увагу польські автори XVI ст. – Мартин та Йоахим Бельські, Мартин Кромер, Мацей Стрийковський, Алессандро Гваньїні, Станіслав Оріховський та інші. Оріховський, який по матері був русином-українцем, навіть закликав польського короля й великого князя литовського Сигізмунда Августа постійно знаходитися на землях України-Русі, обороняючи їх від татарської небезпеки. Справді, татарські набіги вели до численних руйнацій у сільській місцевості, наносячи великі матеріальні збитки й «вимиваючи» звідти чималі людські ресурси. За підрахунками істориків, переважно з українських земель протягом XVI-XVII ст. було вивезено близько 2 мільйонів невольників, що перевищувало втрати Африки в результаті трансатлантичної торгівлі рабами. Це, безперечно, стримувало економічний і соціальний розвиток українських земель. Граничні зі степом регіони України, де жило руське (українське) населення, були «зоною непевності».

Татарські набіги, як не парадоксально, сприяли урбанізації українських земель. Адже татари переважно нападали на села, які не могли чинити їм

серйозного опору. Водночас татарське військо оминало укріплені міські поселення. Тому для оборони земель від татарських набігів почали будуватися укріплені твердині, що ставали містами й містечками. У них також могли ховатися, якщо виникала небезпека, мешканці навколишніх сіл. В першій половині XVII ст. на українських землях, зокрема на Волині й Київщині, з'явилося чимало поселень міського типу з відповідними укріпленнями, які створювали чималі проблеми для татар під час їхніх наїздів. Перед повстанням під проводом Богдана Хмельницького (1595? — 1597) Русь-Україна була «країною міст». За підрахунками Олени Компан (1916—1986), у той час 46 % населення цих земель мешкало у містах. Зрозуміло, що помітна частина цих міщан займалася сільським господарством. Але «міський етнос» відігравав помітну роль в Україні. Тоді ж таки на українських землях набуває поширення братський рух, що став індикатором відносно високого розвитку культури й самосвідомості українського міщанства. Після Хмельниччини, яка мала виразно антиміський характер і зробила українців «селянським етносом», в Україні українських «міських рухів» практично не існувало.

„Его похоронили въ Троицкомъ монастырѣ. На другой день увидѣли, что онъ ѣдетъ на шестеркѣ вороныхъ по красному мосту“ – М

М (@Bergrais) – один з адмінів [Лімонусу](#), укладач цього випуску.

Шановним читачам представляю загадку-анонс. Наведено фрагмент з достатньо відомої книги:

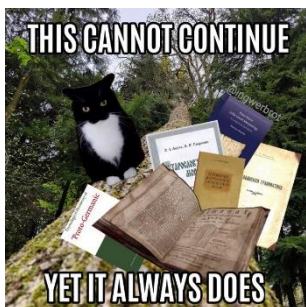
*„Его похоронили въ Троицкомъ монастырѣ. На другой день увидѣли, что онъ ѣдетъ на шестеркѣ вороныхъ по красному мосту; кучеръ, форрейторъ, лакаи и три собесѣдника въ каретѣ были черти. Молва разнеслась, сдѣлано было проклятіе, ***** съ поѣздомъ провалился въ Стрижень; немедленно открыли гробъ; нашли ***** красно-синимъ, съ открытыми глазами; его пробилы осиновымъ коломъ. Все это происшествіе было написано масляными красками на стѣнѣ собора. “*

Що це: легенда, вимисел, історія п'янчуг, чи може ... правда? Кого потрібно пробивати колом і чому саме осиновим? Кому вигідно заплямувати постать чесної людини на віки? Чи зустрічались ви з паранормальним?

Надсилайте ваші відповіді, а розгадку цієї історії чекайте незабаром.

ЛІНГВІСТИЧНА СЕКЦІЯ

Тисяча і один синонім прислівника “двічі” - *Avarocks Ingwerbrot*

Avarocks Ingwerbrot (@TheOmniverseLord) - автор каналу
[„Імбирохліб Мовознавство“](#)

Ну все, признавайтесь – як часто ви думаєте про прислівники? Тричі на тиждень? Може хоча б двічі на місяць? Якщо взагалі не думаєте, то спішу сповістити, що нині саме час (для стрибка в кролячу нору).

Виявляється слова "двічі", "тричі", "осьмичи" формально належать до кількісно-означальних прислівників, а не числівників, на противіс тому, що можна було б подумати. Але то не так вісомо (од слова “вісити”, так).

Три вищевказані слова ми вживаємо нині і повсякчас, але тут чогось не вистачає, чи не так? Де "-чі" для числа "один", "чотири", "п'ять" і таке далі? Чому, наприклад... я, ніколи не стрічав ці форми, так сказати, "в дикій природі"?

Нас щось стримує. І це є ніщо інше, як страх вжити "неправильне слово" або ще краще: слово, якого "немає". Колись я вже вказував на надзвичайну близькість вчителів української і кацапської в їхніх фразах "нема такого слова" і "нет такого слова" відповідно. Міністерство постановило, що всі нормальні люди не вживають дієприкметники теперішнього часу, отже і ви не смійте,

“із” та “з” це “одне й те саме” і таке далі і тому подібне. Ми заучуємо сталі вирази, мовні кліше, в рамках яких нам комфортно, а далі потикатися нам страшно, бо для цього потрібні додаткові знання, яких вам просто так ніхто не дасть. "Граматичних анархістів" такий страх, звичайно, не касається (праслов'янськ. *kasatise), але не будемо про це.

Вікісловник дає наступне розширення нашого ряду: 1 - однічі ;; 2 - двічі ;; 3 - тричі ;; 4 - чотиричі, чтиричи ;; 5 - п'ятичі ;; 8 - осмичи. Але цього все ще мало – пропущено "семичі", "дев'ятичі", а на думку спадають "девятижды", "десятижды", "мно́гажды", "ещежды" і т.д.. Ну, ці форми є в кацапській, а значить для нас заборонені і взагалі, антисуржикісти говорили, що... Так, а ну заждіть-но!

Насправді ж обидві форми походять з давньоруської, далі, очевидно, з праслов'янської за майже однаковим началом (prīncipium – принцип – начало). Українське "двічі" вийшло із давньоруського "дъвоичи" або "дъвоича", теж саме з "троичи", "четыр(е)ичи", "патичи" і таке далі, скільки завгодно. В залежності од того, як була інтерпретована літера Іже, ми отримали або "і" або українське "и" в кінці сучасної форми.

ДВІЧІ — МОРФЕМІКА

двічі — /дв/і+чі

1. **дв** — корінь.
2. **і** — суфікс.
3. **чі** — суфікс.

Сам "суфікс" -чі насправді ніякий не суфікс, а цілком можливе слово "ічь" чи "іч" (палаталізована версія "іть"?), яке означає "ход". Хоч це і не дуже обосновано, але такий словотвір сильно нагадує іменник жіночого роду "вѣдь" (знанье), од дієслова "вѣдѣти" (*vě`děti), себто відіти, себто відати.

Таким чином, "двічі" в праслов'янській *dъvoŷŭ = *dъva + *-o- (сполучає основи,) + *ŷti (йти) + *-ŷ (формант "й" займенникового походження).
Получається, два (за)ходи, три заходи, n-на кількість "ічей"/"ітей".

Саме тому нині (теоретично) можливі форми:

1 - однойчи, одиничи, одничі/і ;; 2 - двойчи, двійчи, двічі ;; 3 - тройчи, трійчи, тричі ;; 4 - четирийчи, чотиричи, чотиричі ;; 5 - п'яти́чи, п'яти́чі ;; 6 - шестичи, шестичі ;; 7 - седмичи, семичі ;; 8 - осьмичи, восьмичі ;; 9 - (*nevęŷŷŭ), дев'яти́чи, дев'яти́чі ;; 10 - десятичи, десятичі. І таке далі, і тому подібне.

Люди надто ліниві, щоб казати "двадцятичі" замість "двадцять разов", зате тепер у вас є привід випентритися од щирого серця.

Verbal noun		Infinitive		Supine		L-participle	
*šbŷtŷje		*jŷti		*jŷtŷ		*šbdŷ	
		Participles					
Tense		Past			Present		
Passive		—			—		
Active		*šbdŷ			*jŷdy		
	Aorist			Present			
Person	1st	2nd	3rd	1st	2nd	3rd	
Singular	*jŷd(ox)ŷ	*jŷde	*jŷde	*jŷdŷ	*jŷdeši	*jŷdetŷ	
Dual	*jŷd(ox)ově	*jŷd(e/os)ta	*jŷd(e/os)te	*jŷdevě	*jŷdeta	*jŷdete	
Plural	*jŷd(ox)omŷ	*jŷd(e/os)te	*jŷdŷ, *jŷdoŷe	*jŷdemŷ	*jŷdete	*jŷdŷtŷ	
	Imperfect			Imperative			
Person	1st	2nd	3rd	1st	2nd	3rd	
Singular	*jŷdēaxŷ	*jŷdēaŷe	*jŷdēaŷe	—	*jŷdi	*jŷdi	
Dual	*jŷdēaxově	*jŷdēaŷeta	*jŷdēaŷete	*jŷdēvě	*jŷdēta	—	
Plural	*jŷdēaxomŷ	*jŷdēaŷete	*jŷdēaxŷ	*jŷdēmŷ	*jŷdēte	—	

Так а що там з нібито москальським "единожды", "четырижды", одки (звідки) ті -жды?

Несподіваним чином, на цей раз обойшлося без жидів. Суфікс "-жды" (наша давньоруська форма це -жьды), теж насправді не є суфіксом – далі буде.

Кажуть, його свиснули у староцерковнослов'янської, де він спочатку мав вигляд -шьды. А це щастя нам досталося од праслов'янського *šьdъ, що є активним дієприкметником минулого часу, себто "шедий", "ходивший", "той, що ходив". ("Past active participle" на картинці)

І так, якщо чесно, я не бачу сценарію, в якому цілком собі спільнослов'янське "шьд" не могло просто одзвінчитися под впливом звука "д". Пальцем в небо – до такої зміни могло б ще й докластися поплутання нашого пацієнта з "-жд" в займенникових варіаціях "кождо", "каждо", "кыйждо", де -ждо скоріш за все походить од слова *žьdàti - "ждати", (ітератив – *židati, "жидати"). Жиди все ще ні при чому, до речі. Почитайте детальніше в томі №9 Етимологічного Словника Слов'янських Мов, він є на каналі або в інтернеті.

Сам *šьdъ(жъ), "шедый" є суплетивним коренем схеми дієвідмінювання дієслова *jьti (йти), в смислі схема составлена з двох суплетивних, друг друга дополняющих коренів.

До речі про ходьбу: *xoditi < *ходъ + *-iti, *ходъ, мабуть із праіндоєвропейського *sodós, "путь" (типу як грецьке ὁδός, "годос"), який в свою чергу є о-ступенем чередування ПІЄ-ського же кореня *sed-, "сісти". Відоме нам значення могло розвинутися за аналогією англійського "set out", тобто "сідати на умовний воз і одправлятися в путь", щоправда "закони звукових змін" це ще той чотирирівимірний кубик Рубіка, а тому там щось не сходиться. В смислі дехто щитає, що наше "ходъ" і є первинною формою, а все інше тлін і суєта суєт.

Але нас цікавить передусім те, що *ход- > (чередування голосних) > *xǐd- (може хǐd-, типу як хьд- ???) > (перша палаталізація *x > *xʲ > *š) > *šьd-, саме ця форма мала наглість зайняти пусте місце в схемі одмінювання дієслова "іти", далі приєднуємо закінчення "дієприкметника на -ль" (онъ читалъ, оно читало, она читала), отримуємо šьd-lъ, який в давньоруській вже має вигляд "шьль".

Етимологічне "д" збереглося в дієприкметникі минулого часу "шѣдший", прямо як в непов'язаном з ним слові "виделка", зате пропало в таких словах як "вила" (одне *vidlo, мн. *vidla), "мило" (*mȳdlo).

Тоді, походу, "шѣль" стало якимсь "шол" (щзх, йокання в укромові?), потім додали протетичний "і", напевно, щоб було більше схоже на форми дієслова "іти", тоді перехід л > в, як в слові "пополнити" > "поповнити". Із того маємо шизонуту форму "йти" – "йшов", де "ш" ніби нізвідки, та цілком звичайне "ходити" – "ходив".

Не знаю, чи є якась принципова розниця між "ходом" та "шедом", крім одтінку минулості, звичайно. Але ви вже пойняли – "трижды" це насправді три "шеди", три (за)хода. Це цілком слов'янська штука і вона могла розвинутися на наших поприщах і без "запозиченья". Можна використовувати як варіант "-шеди", так і "-жди", в принципі. Головне не забувати, що воно таке.

Наприклад: 1 – одиножди, єдиножди

(Насправді "єдин" замість "один" є давнішою південнослов'янською формою, так само як "єлень" замість "олень" і "(х)Ельга" замість "Ольги". Зараз ми чомусь не кажемо "одиний", зате кажемо "єдиний", "єдність" (невже із слова "єдиность"), в діалектах збереглися варіанти в роді "їден", "йоден", так що не партеся.

А от те, відки в кацапів "а" в прислівникі "однажды", я пояснити не можу – "а" там наголошений, тому варіант "одиножды" > "одинажды" > "однажды" через аканье видається мені дивним і потребує думки справжнього науковця. Ясно те, що вжиток "однажди" в якості прислівника на позначення "одного разу", "колись" не є чужим для європейських мов – так само може вживатися німецьке "ein-mal", себто "Es war einmal eine reiche Stadt" = "Колись це було багате місто", а також англійське "once" – тільки згадайте "Once upon a time". "Twice/thrice as big", "Double the size", "Doppelt so groß".

Ми б це переклали як "вдвічі більший" або як "вдвойчи больший", кацапи сказали б "вдвоє больший", використовуючи збірну форму числівника. Забавно, але саме цією формою ми восполняємо невживання прислівників

“чотирийчи”, “п’ятичі”, “десятийчи” – в українській цілком спокійно уживаються слова “вчетверо”, “вп’ятеро”, “вдесятеро”. Так що єжели хтось на вас визвіриться за раз вжите “вдвоє більший”, скажіть, що Авароксій дозволив.)

2 – дважди ;; 3 – трижди ;; 4 – четирижди, чотирижди ;; 5 – п’ятижди... ;; 10 – десятижди ;; та навіть двадцятижди можна було б сказати.

Також можливі особливі варіанти: многажди (много, багато разів), єщежди (знову, єще раз), єжежди (“кожного разу”, “щоразу”. Щоправда, я не можу з впевненістю радити вжиток відносного займенника “іже, єже, яже”, себто “той, який”, “те, яке”, “та, яка”, в якості альтернативи нашій стягненій конструкції “що кожного вечора” > “щовечора”. Хоча на наших поприщах вони начебто часто вживалися замість називного відмінка займенників “й”(він), “є”(воно), “я”(вона), так що “що кожного вечора”, “єже кожного вечера”... споживайте відповідально.)

Ну і якщо вже збирати всіх "покемонів"...

Ви могли помітити, як часто ми заміняємо прислівники на -чі виразом “два рази”, “чотири рази”, “сім разів”. А ще, щитаючи якісь дії ми іноді починаємо лік не зо звичайної одиниці, а [один] “раз”, “два” [рази], “три” [рази], “чотири” [рази]... Взагалі мой знайомий розповідав, як в дитсадочкі на нього нагримала вихователька, коли він порішив, що “раз” це і є “один”.

“Раз” (прасл. *râzъ) якраз походить од слова “разити” (прасл. *razi`ti або \*ra`ziti), себто те саме, що англійське “to smite”, лупити, бити гострим предметом, в переносном значенні – дивувати, відси ж наше “вражаюче [щось]”. Значить “раз” це такий собі тичок гострим предметом, зарубка, мітка, за продовженьєм – якийсь випадок, так що все логічно. В українській мові широко вживаємі є форми по типу “одноразовий”, “дворазовий”, “багаторазове” в різних одтінках значень.

Якщо пригадуєте уроки математики, там було “найменше спільне кратне”, “десятикратний” – той, що ділиться на десять і таке далі. Тут ми маємо справу з альтернативою слову “раз”, себто з церковнослов’янізмом **“кратъ”**,

народженням “метатезою плавних” із праслов’янського *kōrtъ (корот), од *kortiti (коротити), звідси ж “короткий”. Так що “двадцятикратний”// “двадятикоротний” це або такий, що можна порізати, покоротити націло на двадцять, або “двадцятиразовий”. В чехів за допомогою слова “крат” твориться прислівник “двакрат”, себто “двічі”, це утворення для східних слов’ян не характерне. У південних слов’ян стрічаємо рівнозначну конструкцію dvāput (dvā rūtā), в котрій і не тільки в котрій функцію нашого “раза” виконує слово “путь”, із праслов’янського *rūtъ, праіндоевропейського *róntoh₁s, з нього ж грецький λόντος (море). Недаром Енея яро збивали з пантелику, себто “з морського путі” і “з толку” одночасно. (Вельми цікава стаття одної науковиці про це діло лежить у мене на каналі, якщо цікаво).

Наостанок, споміж інших форм, натхненних південним слов’янством маємо вираз “вернутися сторицею”, значить “в сто раз [більше]”. Словник старослов’янської мови “Gorazd” подає форми “съторицеж” і “сътократицеж” як рівні по смислу, воно й не дивно. Судячи зо всього, “съторица” це те саме, що і “сотня [раз]”. Але що ж таке “риця”, і де ж схіжнослов’янський відповідник? Щодо останнього, словник “Горох” дає тільки: стори́чний «стократний» (книжне, рідко). Щодо першого, ця форма є звеном довгого цепу слів, витворених із дієслова *rekti (ректи, я реку) в різні періоди праслов’янської, здебільшого через кількісне і якісне чергування голосних: “рьци” (скажи-но, реци!) – “отрицати” – “из(д)рѣкати” – “рекж”(я реку) – “рокъ”, “пророкъ”. З неперевіраних джерел, старослов’янське “нарицати” відповідає нашому “нарікати”, тому “сторицею” звучало би як “сторіком”, викликаючи дивні асоціації зо словом “сторочье” > “сторічье” > “сторіччя”, але це не точно.

На самий-самий останок про слова “соугоубъ” (подвійний), “трыгоубъ” (потрійний) і таке далі.

“Сугубий” відповідає праслов’янському *sogubъ = *sq-(приставка су-) + *gubъ, од слова *gъbnq`ti – іменно “гнути”, не плутати з *gybnqti//*gъnqti – гинути,

*gybati – (по)гибати, себто вмирати. “Губити” (*gubiti), теж річ пов’язана, але семантично інша.

Таким чином “сугубий” ≈ “сугнутий [вдвоє]” ідеально відповідає англійському “twofold”. (“Трегубий” із *trъje + gubъ.)

Попри те, що ви подумали, губи (уста) тут ні при чому. Наша “гжба” первісно із прасл. *go`ba, що означало “грибочок”, “губка” і, власне, “губа”. Чехи в цьому смислі непогано викрутились: houba (“sponge”) і huba (“рот”).

Підсумок:

Як я й казав, будучи неймовірними, не всі синоніми з наведених є вартими вжитку. Особисто мені прислівники на “-чі”, “-шеди” чи “-жъди”, “-корот-” чи “-крат-”, прислівники “сугубий” і “трегубий” та збірні займенники здаються нормальними, однак якщо вам ще здавати ЗНО – ліпше вірте вашим вчителям на слово і не заїдайтеся з ними.

Всім болого(благо) дарю за читанье!

ПІСЛЯМОВА

Ось і остання сторінка цього випуску **ЛІТОПISУ**. Сподіваюсь, **Тобі** сподобалось. Зустрінемось за два тижні.

Не забувай, що **Ти** теж можеш доєднатися до створення нашого Журналу. Маєш ідею, — стаття, поезія, малюнок, — обов'язково надсилай її в ось цей бот **@Litopys_support_bot**.

Отож до зустрічі на тому ж місці в той самий час, на сторінках сьомого номеру журналу **ЛІТОПIS!**